

POSTIMANIFESTIN VAIKUTUS*

Jukka-Pekka Pietiäinen

I

Postiliikenteen ripeää kehitystä autonomian ajan jälkipuoliskolla voidaan kuvata monella tunnusluvulla. Postitoimipaikkoja oli Suomessa vuonna 1860 40, 1890 420 ja 1917 2456. Tänä aikana toimipaikkaverkko laajeni maan jokaiseen kuntaan, maaseutukeskusten lisäksi usein myös kuntien toisiin tai kolmansiin suuriin, usein maantieverkon tai laivareittien kannalta keskeisesti sijaitseviin kyläkeskuksiin.

Samaan aikaan postilinjojen yhteispituus kymmenkertaistui. Niitä oli vuonna 1917 kaikkiaan 62 800 km. Suhteellisesti eniten kasvoi kuljetetun Postin määrä. Vuonna 1860 postilaitos kuljetti noin 900 000 lähetystä, vuonna 1890 14,1 miljoonaa ja 1917 161 miljoonaa lähetystä.

Postinkuljetus nopeutui etenkin pitkillä etäisyyksillä. Höyrylaivat ja rautatiet nopeuttivat ulkomaanpostin kulkua. Rautateiden ansiosta posti kulki entistä varmemmin ja tiheämmin kuin koskaan aikaisemmin, yhä vähemmän vuodenaikasta tai säästä riippumatta.

II

Minkä vuoksi postiliikenne kasvoi niin nopeasti kuin kasvoi? Taustaksi on muistettava, että Aleksanteri II:n valtaan tulo merkitsi uudistuskauden alkua, joka edisti talouselämän kehittymistä Venäjällä ja Suomessa. Liberalismi korvasi merkantilismin. Tänä »heräävän liberalismien murrosaikana» elinkeinoelämää vapautettiin monista säännöksistä. Kauppapuotien perustaminen maaseudulle sallittiin vuoden 1859 jälkeen. Vuonna 1879 annettiin asetukset elinkeinovapaudesta. Suomi sai oman rahan, hopeamarkan. Tämä uudistus toteutettiin 1865.

* Artikkelissa käytetyistä lähteistä ks. Jukka-Pekka Pietiäinen Suomen postin historia I-II. Helsinki 1988. Erilaisesta näkökulmasta johtuen tässä artikkelissa tehdyt johtopäätökset löytyvät ko. teoksesta vain osittain.

Maan kunnallishallintoa uudistettiin 1865 ja kaupunkien kunnallishallintoa 1873. Vuonna 1866 annettu kansakoululaitosta koskeva aseetus oli erittäin merkittävä postiliikenteen näkökulmasta, kuten tuonnempana käy ilmi.

Höyrykone mullisti teollisuutta ja liikennettä. Rautateiden rakentaminen alkoi. Ulkomaankauppaa edisti edullinen tullitaksa. Metsäteollisuuden ja maatalouden, erityisesti karjalouden, kehityksen seurauksena maaseudullekin kertyi pääomia. Elintaso nousi. Väestönkasvu oli nopeaa. Vuonna 1855 Suomen väestömäärä oli 1,7 miljoonaa ja 1917 3,1 miljoonaa henkeä. Ensimmäisen maailmansodan sytyttyä kaksi kolmasosaa suomalaisista sai toimeentulonsa maataloudesta.

Tältä perustalta voidaan hahmotella postiliikenteen kasvuun vaikuttaneita tekijöitä. Samaan aikaan on syytä muistaa, että postiliikenteen kehityksen ja muun yhteiskunnassa tapahtuneen muutoksen välillä on ollut jatkuva vuorovaikutussuhde. Postinkuljetuksessa tapahtuneet muutokset ovat jonkin verran muuttaneet niitä yhteiskunnallisia olosuhteita, jotka ovat taas vaikuttaneet postiliikenteen kehitykseen.

Autonomisen suuriruhtinaskunnan hallinto laajeni tarkastelemamme ajanjakson aikana jonkin verran ja hallinnollinen kirjeenvaihto kasvoi. Tämän kehityksen kokonaisvaikutus postiliikenteen kasvuun oli kuitenkin erittäin vähäinen. Teollisuuden ja kaupan kasvu lisäsivät enemmän postiliikennettä, mutta tämäkin selittää vain osan kasvusta.

Maan väkiluvun kasvu lisäsi postiliikennettä jo sinällään. Erityisen merkittävää oli luku- ja kirjoitustaidon olottuminen yhä laajempiin kansalaispiireihin. Kirjeenlähettäjiä oli tämän kehityksen seurauksena entistä huomattavasti enemmän.

Merkittävintä kuitenkin oli sanomalehtien lukijoiden ja tilaajien määrän todella nopea kasvu. Postiliikenteen nopea kasvu perustui nimenomaan suomenkielisten sanomalehtien määrän ja levikin kasvuun. Postin kuljettamista lähetyksistä oli vuonna 1917 peräti kolme neljäsosaa lehtiä.

Julkinen sana oli 1850-luvulta lähtien myös merkittävä painostusryhmä, joka halusi uudistaa postilaitosta. Postiliikenteen kasvaessa ja asiakaspiirin laajentuessa postilaitoksen oli myös aiempaa helpompaa laajentaa kulku- ja jakeluverkkojaan. Postinkuljetus alkoi olla taloudellisesti kannattavampaa syrjäisemmilläkin seuduilla. Tämän kehityksen seurauksena postilaitos sai kuljetettavakseen runsaasti sellaisia lähetyksiä, jotka olivat aiemmin kulkeneet matkalaisten mukana tai muuten. Paikalliskirjeiden osalta tilanne oli samankaltainen. Postilaitos aloitti niiden kuljettamisen vasta vuonna 1881.

Postiliikenteessä toteutetut uudistukset epäilemättä tehostivat suuriruhtinaskunnan hallintoa ja edistivät elinkeinoelämän toimintamahdollisuuksia. Toimiva postinkuljetusverkko oli välttämätön edellytys lehdistön levikin kasvulle. Kansalaisten tiedonsaanti ja sen myötä kaiketi myös tiedontaso parani. Postiverkko ikäänkuin yhdisti kansakunnan ja piti sitä omalta osaltaan koossa. Tällä tavoin postiverkko vain olemassaolollaan edesauttoi kansallista herätystä ja muita aatteellisia pyrintöjä.

Postiliikenteen dominoiva asema tietoliikenteessä jatkui koko ajanjakson ajan. Lehdistö tosin korvasi osittain kirjeen funktiota. Lennätin ja puhelin vaikuttivat kehitykseen toistaiseksi vain vähän. Edellinen oli lähinnä hallinnon apuväline, jälkimmäinen harvojen varakkaiden ylellisyyttä. Edistäessään elinkeinoelämän ja nimenomaan lehdistön toimintaa (uutishankintaa) lennätin ja puhelin itse asiassa välillisesti kasvattivat myös postiliikennettä.

III

Vuoden 1890 postimanifesti, jolla Suomen postilaitos määrättiin keisarikunnan sisäministeriön ja posti- ja lennätinhallituksen alaisuuteen, on saanut suomalaisessa historiankirjoituksessa runsaasti sijaa. Vanhemmassa historiankirjoituksessa se on nähty ns. sortovuosien alkumerkkinä ja laittomana toimenpiteenä, koska Suomen säädyt ohitettiin asian käsittelyssä. Uudempi historiankirjoitus on muuttanut tätä kuvaa. Postimanifesti katsotaan lähinnä käytännölliseksi hallinnolliseksi toimenpiteeksi. Se nähdään yritykseksi vetää tietyt venäläistä julkisuutta eniten ärsyttäneet riitakysymykset päiväjärjestyksestä koskematta Suomen aseman perusteisiin.

Postimanifestilla ei ollut yhteyttä vuoden 1899 helmikuun manifestiin. Edelleen on havait-

tu, etteivät suomalaisten perustuslaintulkinnat tosiasiallisesti antaneet tukea tulkinnalle, että keisarin antama julistus olisi laiton.

Edellä esitetty postiliikenteen kasvun kuvaus näyttää kertovan, että postimanifesti vaikutti vain vähän tai ei ollenkaan postiliikenteen kehitykseen: sehän kasvoi nopeasti vuoden 1890 jälkeenkin. Tämä onkin oikeasuuntainen havainto, muttei koko totuus.

Joka tapauksessa postiliikenteen kasvu ja kehitys on jäänyt sortovuosien yleiskuvan ja erityisesti postimanifestin luoman kielteisen kuvan varjoon. Tähän vaikutti postimanifestin jo aikanaan Suomessa saama kielteinen, jyrkkä ja tunteenomainen vastaanotto. Suomessa puhuttiin tuolloin kuitenkin enemmän kuin postiasiasta siitä, miten tällaisia asioita oli periaatteessa hoidettava. Postimanifesti tultua voimaan Suomessa odotettiin, miten Suomen postilaitos tultaisiin venäläistämään.

Ensimmäisiä yhtenäistämistoimia ei tarvinnutkaan odottaa kauan: venäjän kielen käyttövaatimuksia lisättiin, postitariffeja muutettiin ja Venäjälle menevissä postilähetyksissä otettiin käyttöön keisarikunnan postimerkit. Keisarin vuonna 1891 antama rauhoitusrespekti katkaisi tämän yhtäläistämiskehityksen.

Postimanifestin perusteella 1890-luvulla annetut määräykset muuttivat Suomen postilaitoksen eräitä piirteitä Venäjällä voimassa olleen käytännön kaltaiseksi. Muutokset olivat kuitenkin lähinnä symbolisia, sillä ne eivät muuttaneet Suomen postilaitoksen perustavanlaatuisia toimintaperiaatteita. Suomen postilaitos pysyi hyvin »suomalaisena» koko 1890-luvun.

Postimanifestin perusteella tapahtuneita muutoksia arvioitaessa on myös muistettava, että tiettyjä muutoksia ei kukaan pitänyt sinänsä epätoivottavana. Venäjälle suuntautuvien postilähetyksen tariffin aleneminen oli yhteinen toive. Muutosten toteuttamistapa oli monien suomalaisten mielestä silti väärä.

Muutamia uudistuksia toteutettiin toki yhteisymmärryksessä suomalaisten ja venäläisten viranomaisten kesken. Henkilökunnan määrää tai määrärahoja koskeneet, sinänsä merkittävät uudistukset, eivät nekään järkyttäneet Suomen postilaitoksen perustusta.

Osittain muutoksen vähäisyys aiheutui siitä, että suomalaiset välttivät suurisuuntaisten uudistusehdotusten esittämistä, koska oli odotettavissa, että esitykset tulisivat saamaan Pietarissa epätoivottavan suunnan. Tällä tavoin postimanifestin voimaan sanoa hidastaneen uudistuskehitystä.

IV

Helmikuun manifestin jälkeen Bobrikovin kenraalikuvernöörikaudella tapahtuneet muutokset, joiden tavoitteena oli yhtäläistää Suomen postilaitoksen toimintaperiaatteet venäläisemmiksi, olivat merkittävämpiä. Silti nekin jäivät lähinnä symbolisiksi. Yksi tällainen muutos oli suomalaisten postimerkkien kieltäminen kokonaan.

Pääpostitirehtööri Hjalmar Lagerborg erosi vuodenvaihteessa 1902—03. Hän ei halunnut julkaista laittomiksi katsomiaan Venäjän sisäministerin käskyjä, joiden tavoitteena oli tehdä mahdolliseksi rajoitetun kirjesensuurin käyttöönotto Suomessa.

Lagerborgin ero ja erottamisuhka ei ollut — kuten tunnettua — mikään yksittäistapaus Bobrikovin aikana. Lagerborgin seuraajaksi nimitettiin kenraalikuvernöörin kanslian toimistosihiteerin apulainen, lakitieteitten kandidaatti Pietari Jamalainen.

Jamalainen on niitä virkamiehiä, joita Bobrikov sai sijoitettua suuriruhtinaskunnan ylimpään hallintoon tavoitteenaan asioiden sujuminen enemmän keisarikunnan tahdon mukaan. Postilaitos ei ollut ainoa virasto, joka sai korkean virkamiehen nimenomaan kenraalikuvernöörin kansliasta.

Pietari Jamalainen perusteli myöhemmin suostumustaan virkaan sillä, että muutoin tehtävään olisi nimitetty joku venäläinen. Näin kävi samoihin aikoihin rautatiehallituksessa. Jamalainen oli ns. myöntövyömyyminen. Hänen ja perustuslaillisen Lagerborgin välillä on silti vain aste-ero. Lagerborgkin julkaisi eräitä laittomina pitämiään määräyksiä. Kirjesensuurikysymyksen kohdalla hänen mittansa tuli täyteen.

Jamalainen julkaisi edellä mainitut Venäjän sisäministerin käskyt ja muut ylhäältä tulleet määräykset. Muutoin hän oli hyvin passiivinen. Hän ei harrastanut oma-aloitteista yhtäläistämistä, vaan pyrki eräissä tapauksissa jopa lieventämään ylhäältä tulleiden määräysten vaikutusta. Jamalaisen aikana virkamieskunta säilyi hyvin entisen kaltaisena. Lagerborgin ero ei johtanut joukkoeroihin tai -erottamisiin.

Ns. toisena sortokautenakin tehdyt yhtäläis-

tämistoimet jäivät lähinnä symbolisiksi. Poikkeuksen muodostavat ensimmäisen maailmansodan poikkeusoloissa toimeenpannut erityismääräykset, kuten sotasensuuri.

V

Postimanifesti, sensuuri ja eräät muut poikkeusmääräykset kumottiin pian maaliskuun valankumouksen jälkeen 1917. Kansallisten postimerkkien käytöstä tehtiin päätös, joskin sen käytännön toteuttaminen jäi osin itsenäisyyden aikaan.

Itsenäistymisen jälkeen tapahtuneet uudistukset olivat lähinnä venäläisten symbolien poistamista. Postiliikenteen toimintaperiaatteet tai käytännön toiminta muuttuivat vain vähän. Postiliikenteen suuntautumisessa tapahtui muutoksia, kun maasta tuli itsenäinen ja postiliikenne Venäjälle katkesi.

Muutosten vähäisyyttä ei voi tulkita siten, ettei uudistuksia olisi tarvittu tai haluttu toteuttaa. Valtiontalouden vaikea tilanne asetti omat rajoituksensa. Joka tapauksessa postimanifesti (1890) ja Suomen itsenäistyminen (1917) eivät ole postilaitoksen käytännön toiminnassa ja postiliikenteessä mitään erityisiä murroskohtia.

Rautatieliikenteessä tapahtunut kehitys näyttää hyvin samantapaiselta. Niin lienee ollut myös liikenteen muilla sektoreilla. Kuinka hyvin tämä pätee suomalaisen yhteiskunnan muihin sektoreihin? Tähän on vaikea vastata, sillä suomalaista yhteiskuntaa ei ole tutkittu systemaattisesti autonomian ajan lopun ja itsenäisyyden ajan alun osalta tällaisesta muutos/muuttumattomuus -näkökulmasta. Poliittisen kehityksen määrittämä kuva hallitsee edelleenkin yllättävän paljon kuvaamme menneisyydestä.

Mikä postimanifestin vaikutus sitten oli? Postimanifesti muutti juuri suomalaista poliittista ilmastoja. Se synnytti epäluuloa ja epäluottamusta venäläisiä ja keisarikunnan virkakoneistoa kohtaan. Se kasvatti passiivisen vastarinnan oraita. Postimanifesti kasvatti suomalaisten poliittista, kansallista tietoisuutta. Vähäiseksi postimanifestin vaikutusta ei siis voi sanoa.